

דרור אידר

"זה האידואל המפעם בי"

השורות הספורות שנכתבו בה הכניסו את העם היהודי לעידן חדש: בין בית למדינה, ובין חלום למעשה ■ 8 הערות לרגל יום השנה ה-100 להצהרת בלפור

1 לא הרבה נאמר בה, אבל השורות הספורות שהוכתרו בשם "הצהרת בלפור" הכניסו את העם היהודי לעידן חדש. לראשונה מאז חורבן הבית בשנת 70 לס' פירה וכישלון מרד בר כוכבא 65 שנה מאוחר יותר בשנת 135, נתקבל אישור רשמי של גורם בינלאומי מכריע בדבר ההיתכנות המעשית של שיבת העם היהודי לציון. ההצהרה הייתה עמומה, אבל הכילה את התקווה שבסופו של התהליך תקום מדינה יהודית. הרושם שעשתה ההצהרה בקרב היהודים היה כה רב עד שאנשים היו מציינים את מניין השנים מאז ה-2 כנר

במבר 1917 (או התאריך העברי: י"ז בחשוון תרע"ח) כמו ביום הולדת. ההשוואה להצהרת כורש הייתה מיידית, והביטוי "אתחלתא דגאולה" נישא בפי רבים, וילדים שנולדו אז קיבלו שמות הקשורים לשורש גא'.

ההיסטוריונים מתחבטים עד היום בסיבות שהניעו את בריטניה לשחרר את ההצהרה: סייבות מדיניות, צבאיות, פוליטיות, דתיות. קשה להכריע משום שהמיסטריון מאחורי ההצהרה לא פוענח עד היום במלואו. במובנים רבים ההצהרה הייתה חסרת תקדים, משום שהיא הבטיחה ארץ לעם שרובו המוחלט עדיין לא היה בה.

2 כדאי להתעכב על נוסח ההצהרה. הרישא מודיע שאין פה מסמך דיפלומטי מאוזן אלא מדבר על "הזדהות" של הממשלה הבריטית "עם השאיפות היהודיות-ציוניות". גם הסיפא מבקש מהלורד רוטשיילד להביא את ההצהרה "לידיעת ההסתדרות הציונית". הכוונה לפדרציה של יהודי אנגליה, ועדיין יש פה הכרה בתנועה הציונית כגוף מדיני שמנהלים אותו משא ומתן. עיקר ההצהרה הוא המשפט הארוך במרכזו:

"ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה" – הניסוח המקורי שהוצע בידי נציגי התנועה הציונית היה "מקבלת את העיקרון". הבריטים כדרכם מיתנו את ההצעה בנוסח פחות מחייב.

"הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל (פלשתינה)" – לא "הבית הלאומי" בה"א הידיעה, אבל גם כך ברור שזה הבית הלאומי היחיד שיוקם, ולא אחר מכמה. המונח "מדינה" היה פרובוקטיבי מדי ועלול למשוך אש. אבל מהו בית לאומי?

פרופ' אביבה חלמיש הס' בירה שעוד בקונגרס הציוני הראשון ב-1897 נאמר "הציונות שואפת להקים לעם

ישראל בית מולדת בארץ ישראל". מנסחי תכנית באול לא השתמשו במונח "מדינה" בעיקר כדי לא לעורר את חמתו של השלטון העות'מני, אך ברור שהתכוונו לכך. אולם האם גם הממשלה הבריטית התכוונה לכך שהבית הלאומי היהודי יהפוך עם הזמן למדינה?

ב-1937 חקרה ועדת פיל את הנושא. היא עיינה במסמכים חסויים ושמעה עדויות ובתוכם זו של לורד ג'ורג' שהיה ראש הממשלה בזמן ההצהרה. מסקנתה הייתה שהממשלה הבריטית התכוונה (ולכל הפחות לא פסלה את האפשרות) שבסופו של דבר תוקם מדינה יהודית בארץ ישראל. התנאי להקמתה היה הגעה לרוב יהודי, וכך הובן מההצהרה, שבריטניה "תשתדל במיטב מאמציה להקל (או: לסייע) על השגת מטרה זו"

3 "בית לאומי לעם היהודי" – לא רק לתושבי הארץ אלא לעם היהודי כולו. זו נקודה חשובה, משום שככל שחלפו השנים והבריטים ביקשו להתכחש להבטחתם, הם ניסו לאזן את ההצהרה ולכוון אותה רק לתושבי הארץ – יהודים וערבים – עם רוב ערבי ברור באותה תקופה.

"בית לאומי... בארץ ישראל (פלשתינה)" – הניסוח המקורי של נציגי התנועה הציונית היה: "על ארץ ישראל להיכון כבית לאומי לעם היהודי". הניסוח שהתקבל מדבר על בית לאומי בארץ ישראל, לאו דווקא בכולה. עם זאת, בזמן ההצהרה לא היה ברור לאיזה שטח מתוך האימפריה העות'מנית מתכוונים במונח "פלשתינה".

4 רק התחלנו וכבר מגיעים אל ההסתייגויות: "בתנאי ברור שלא ייע" שש שום דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות והדתיות של עדות לא יהודיות בארץ ישראל, או בזכויות ובמעמד המדיני של יהודים בכל ארץ אחרת".

המשפט האחרון נוסף בגלל התנגדותם של יהודים אנגלים להצהרה ולציונות בכלל. הם חששו שההצהרה תפגע במעמדם כאזרחי בריטניה, תחשיך אותם בנאמנות כפולה ותגרום לכך שיגידו להם ללכת לארץ ישראל, שם ביתם הלאומי.

המשפט על "העדות הלא יהודיות" הוא הטיעון ביותר. הוא מתייחס אל ערביי הארץ לא כקולקטיב לאומי אלא כעדות וכפרטים שיש לשמור על זכויותיהם האזרחיות והדתיות. היחס אל היהודים, שהיו אז מיעוט בארץ, הוא כאל רוב, ואילו היחס אל הערבים – שהיו אז רוב בארץ – הוא כאל מיעוט שיש להגן על זכויותיו. המשפט הזה הוא תוצאה אפשרית של הפנייה בהצהרה אל "העם היהודי" כולו: אמנם עכשיו היהודים הם מיעוט בארץ, אבל העם היהודי כולו קשור בארץ ותובע זכות ובעלות עליה, בעוד שהערבים היו באמת עדות וקבוצות שהיו קשורות בצפון לסוריה, וברורם למצרים וכן הלאה. היחידה ששמה "ארץ ישראל" הייתה מובחנת גיאוגרפית רק בתודעה של העם היהודי ובהיסטוריה שלו, בעוד שהערבים חיו עד אז כנתינים באימפריה

העות'מנית שלא תחמה גבולות מסוימים כפי שנעשה לאחר מכן.

5 כדאי להרחיב פה. בשבועות האחרונים התייחסתי במאמריי לטענה של ההנהגה הנוכחית של ערביי הארץ (אזרחים וגם תושבי יו"ש) שהיהודים אינם עם אלא דת. הטיענה הזאת מושמעת בקרב חלק מהשמאל העולמי. אם איננו עם הרי שאיננו זכאים להגדרה עצמית לאומית, וממילא אין תוקף לתביעתנו על הארץ.

הטענה הזאת מעניינת, משום שכאשר עמדה על הפרק שאלת האמנציפציה ומתן זכויות האזרח ליהודים באירופה, טענו האנטישמים שאי אפשר לתת ליהודים זכויות כאלה, מפני שהם "מדינה בתוך מדינה", יש להם שאיפות לאומיות ולכן לא יוכלו להיות אזרחים נאמנים. זו סוגיית הנאמנות הכפולה הידועה. כדי להתמודד עם הטענה הזאת, טיפחו יהודים ליברלים ומתכננים ללים את הרעיון שהיהודים הם דת בלבד ואילו לאומיותם נגזרת מהארצות שבהם התגוררו (יהודים גרמנים בני דת משה וכדומה). כשהרצל העלה את הרעיון הציוני ודיבר על

**"בית לאומי לעם היהודי".
ככל שחלפו השנים
והבריטים ביקשו להתכחש
להבטחתם, הם ניסו לאזן
את ההצהרה ולכוון אותה
רק לתושבי הארץ – יהודים
וערבים**

**הבריטים לא התכוונו
להגיש לנו את המדינה על
מגש של כסף, אלא רק להקל
או לאפשר את ייסודה. מי
שנדרש לממש את ההצהרה
היה העם היהודי. בנו תלוי
היה הדבר ולא בזרים**

8

והערה אחרונה: לא הכול שיקולים מדיניים ופוליטיים. ארתור ג'יימס בלפור היה נטוע במסורת אנגלית פיי-לושמית, שזיהתה את שיבת ציון עם האמונה הנוצרית, וביקשה להגשים את נבואות התנ"ך של שיבת היהודים לארצם באחרית הימים. עוד ב-1940, בוועידת לונדון על עתידה של ארץ ישראל, מחליטים האנגלים בהשראת אותם חוגים נוצריים, שלא לתת למושל המצרי מוחמד עלי שליטה בארץ ישראל אלא תומכים בהמשך השליטה העות'מנית בארץ שלא התייחסה אל הארץ כאל יחידה נפרדת, ולמעשה "שמרה" עליה, לפי תפיסתם, כפיי-קרון לעם היהודי כשיחליט לשוב אליה.

בנאום בפארלמנט הצהיר בלפור: "זה האידאל המפעם בי בעיקר... שאין העולם הנוצרי משכיח מלבו את אמונתם (של היהודים), שאין הוא מעדיף לים דעתו מן השירות שעשו לדתות הגדולות של העולם, וכי ככל שידנו משגת, רוצים אנו לתת להם את האפשרות לפתח בשלום ובהשקט, תחת שלטונה של בריטניה, את הסגולות הגדולות שאותן נאלצו להביא לידי פרי בארצות שאינן יודעות את לשונם ואינם משתייכות לגזעם".

הביוגרפית הראשונה של בלפור, אחייניתו בלאנש דוגדייל, כתבה עליו: "העניין שגילה בלפור ביהודים ובהיסטוריה שלהם נמשך לאורך כל חייו. הוא נבע מלימוד הברית הישנה שלימדה אותו אמו, ומגידולו במסורת הסקוטית. כאשר התבגר הלכו וגדלו הערצות האינטלקטואלית והאהדה שרחש להיבטים בפילוסופיה היהודית ובתרבות היהודית, ובעיית היהודית בעולם המודרני נראתה בעיניו בעלת חשיבות עצומה.

הוא דיבר בהתלהבות על כך, ואני זוכרת שביי-לדותי ספגתי ממנו את הרעיון שהדת הנוצרית והתרבות הנוצרית חייבות ליהדות חוב שאין לו שיעור, ולמרבית הבושה הן השיבו רעה תחת טובה. הצהרת בלפור היתה מעט מועיר מהשבת החוב הזה לעמנו. ■

הגשמת חזון שיבת ציון.
משמאל: אדמונד אלנבי,
בלפור והרברט סמואל
צילום: לע"מ

7

הצהרת בלפור דיברה על כך שהי-ממשלה הבריטית "תשתדל במיטב מאמציה להקל על השגת מטרה זו". זו נקודה מכריעה: הבריטים לא התכוונו להגיש לנו את המדינה על מגש של כסף, אלא רק להקל או לאפשר את ייסודה. מי שנדרש לממש את ההצהרה היה העם היהודי. בנו תלוי היה הדבר ולא בזרים.

ההצהרה הזאת הייתה חשובה לנו לא רק במישור הסמלי, אלא שימשה בסיס ברור לכתב המנדט שקיבלה בריטניה על ארץ ישראל. למעשה זה היה התנאי הראשון להפקדת המדינה בידיה וחובתה ליישום ההצהרה. היה ברור לכולם שהמנדט הזה שונה משאר כתבי המנדט שניתנו. במקומות אחרים, הכוח השולט פעל למען האוכלוסייה הקיימת, ואילו כאן התקבל המנדט כדי לעזור למען אוכלוסייה שעדיין לא נמצאת במקום, אלא עתידה להגיע אליו ולכן יש להכין את הארץ בעבודה. אכן, שר החוץ הבריטי בזמן ניסוח כתב המנדט, הלורד קלזין יצא נגדו: "אנו מנסחים מסמך שריח יהדות נודף מכל פסקה שלו ושהנו בבחינת חוקה מפורשת למדינה יהודית!"

טישמינות ולובשת פנים חרשות. עוד בתקופת ההשכלה האנטישמיות רחפה משכילים רבים מחוץ לחברה האזרחית באירופה. ועדיין הטי-ענה כלפינו דווקא הייתה שאנחנו "עם" ולא רק דת, ולכן לא רוצים בנו.

אבל כשהציונות מופיעה, וביתר שאת עם הצהרת בלפור, שהייתה ביטוי מוחשי לשיבתנו אל ההיסטוריה – לא רק במובן האמנציפטורי, אלא מבחינה לאומית: "בית לאומי בארץ ישראל" שכוונתו המדינית ברורה – זו נקודה בזמן שבה העולם מבין שהעם היהודי שנדר בקרבו שנים רבות, מתכוון לשוב – לא רק להיסטוריה אלא לשוב הביתה ממש, להגשים את חזון שיבת ציון. מאותו רגע היסטורי, כל הכוחות האנטישמיים שהתנגדו לאמנציפציה ולהשתלבות היהודים בקרבם בטענה שאנחנו עם ולכן חשודים כנאמנות כפולה – משנים את כיוון הפעילות האנטישמית ומתנגדים לשיבת ציון בטענה שאנחנו לא עם אלא רק דת. בחלקים מסוימים של אירופה – לא נזנחה הגישה הזאת עד היום. האנטישמיות החדשה לבשה פנים של אנטי-ישראליות, אבל עיקר-רה דומה: התנגדות לשיבת ציון ולהתבססות היהודים בארצם העתיקה.

חזרה לארץ ישראל, קפצו אותם יהודים והתנגדו לזה בטענה שאנחנו דת ולא לאום. הציונות עמדה בסתירה לשאיפתם להתערות בארצות-תיהם ולהיות אזרחים נאמנים. יהודים גרמנים פטריוטים נלחמו ביהודים צרפתים פטריוטים. אולי הפעם היחידה שהרפורמה והאורתודוקסיה בגרמניה – שהיו עוינות זו לזו – שיתפו פעולה, היה כשפרסמו מכתב המתנגד לחזונו של הרצל. הציונות החשידה אותם בעיני הגרמנים האחרים, כמי ששייכים לפלשתינה. היהודים האלה טענו, בין השאר, שתכליתו של העם היהודי היא לשמש אור לגויים בכל המדינות שאליהן התפזר, בעוד שארץ ישראל – אם התי-קיימה עדיין – נותרה כרעיון רוחני או כמושא חפץ לימות המשיח.

6

לעומת אותם יהודים, אמרו האנטי-טישמים במאה ה-19 שהיהודים הם עם בעל שאיפות לאומיות, ולכן אסור לסמוך עליהם. הטענה הזאת התהפכה במאה ה-20 ובאופן מור-בהק מאז הצהרת בלפור. זה דבר מרתק: מהרגע שאנחנו כעם מתחילים לקרום עור וגידים וחוזרים להיסטוריה, מתגברת האנטי-